

Horhe Luis Borhes

MAŠTARIJE

Preveo sa španskog
Aleksandar Grujičić

■ Laguna ■

Naslov originala

Jorge Luis Borges

FICCIONES

Copyright © 1995, María Kodama

All rights reserved

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Prevodilac ovaj novi, prepravljani prevod
posvećuje svojoj supruzi Elisabeth Beyer.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

MAŠTARIJE

Za Ester Zemborain de Tores

Sadržaj

VRT SA STAZAMA KOJE SE RAČVAJU

Prolog	13
Tlen, Ukbar, <i>Orbis Tertius</i>	15
Pjer Menar, pisac <i>Don Kihota</i>	36
Kružne ruševine	48
Lutrija u Vavilonu	56
Osvrt na delo Herberta Kvejna	65
Vavilonska biblioteka	72
Vrt sa stazama koje se računaju	83

MAŠTARIJE

Prolog	99
Funes ili pamćenje	101
Oblik sablje	111
Tema o izdajniku i junaku	118
Smrt i busola	123

Tajanstveno čudo	137
Tri verzije Jude	146
Kraj	153
Feniksova sekta.	158
Jug	162
Milan Vlačić: <i>Volšebnik iz Vavilonske biblioteke.</i> . .	171

**VRT SA STAZAMA
KOJE SE RAČVAJU**

Prolog

Pričama iz ove zbirke nisu potrebna dodatna objašnjenja. Sedma (*Vrt sa stazama koje se račvaju*) detektivskog je karaktera; čitaoci će prisustvovati izvođenju i svim pripremama jednog zločina. Iako će im namera tog zločina biti poznata, neće ga, čini mi se, razumeti pre poslednjeg pasusa. Ostale su priče fantastične; jedna od njih – *Lutrija u Vavilonu* – nije sasvim lišena simbolizma. Nisam prvi koji je napisao priču *Vavilonska biblioteka*; ko god poželi da sazna kako je i kada prvobitno nastala, može se o tome obavestiti na stranicama broja 59 časopisa *Sur*, gde se pominju tako raznovrsna imena kao što su Leukip i Lasvic, Luis Kerol i Aristotel. U *Kružnim ruševinama* sve je nestvarno; u priči *Pjer Menar*, pisac *Don Kihota* nestvarna je sudbina koju sebi nameće glavni lik. Spisak tekstova koje mu pripisujem nije naročito zanimljiv, ali nije ni proizvođen – u pitanju je dijagram njegovog duhovnog razvoja...

Tegobno je, pravo kuburenje, mahnito sastavljati goleme knjige; nema razloga na petsto stranica razrađivati

ideju koja bi se savršeno jasno dala saopštiti u svega nekoliko minuta. Bolje je postupiti kao da dotične knjige već postoje i ponuditi njihov sažetak, ili se tek osvrnuti na njih. Upravo su tako učinili Karlajl u *Sartor Resartusu* i Batler u *The Fair Haven*: ova su dela nesavršena samo toliko što i sama spadaju u knjige i što dakle nisu ništa manje tautološka. Budući da pomenutim autorima nisam ni do kolena, i da sam po prirodi gotovan i donekle razboritiji, radije sam o izmišljenim knjigama napisao beleške. Takav je slučaj s pričama *Tlen*, *Ukbar*, *Orbis Tertius* i *Osvrt na delo Herberta Kvejna*.

H. L. Borhes

Tlen, Ukbar, *Orbis Tertius*

I

Ukbar sam otkrio zahvaljujući spoju jednog ogledala i jedne enciklopedije. Obespokojavajuće ogledalo nalazi se na kraju hodnika jedne vile u Ulici Gaona, u Ramos Mehiji; naziv enciklopedije, *The Anglo-American Cyclopaedia* (New York, 1917), mogao bi da prevari, budući da je u pitanju doslovce preštampano, takođe zakasnelo izdanje *Encyclopaedia Britannicae* iz 1902. Događaj se odigrao pre otprilike pet godina. Bioj Kasares i ja smo nakon večere raspredali o pisanju romana u prvom licu, čiji bi pripovedač izostavljao ili izobličavao činjenice i upadao u svakojake protivrečnosti, koje bi samo malom – veoma malom – broju čitalaca dopustile da naslute jednu surovu i otrcanu stvarnost. S kraja dugačkog hodnika motrilo nas je ogledalo. Otkrili smo (u sitne sate takvo je otkriće neizbežno) da u ogledalima ima nečeg

monstruoznog. Bioj Kasares se tada priseti da je jedan od ukbarskih jeresijarha nekada izjavio kako ogledala i snošaj zaslužuju svaki prezir, budući da umnožavaju ljudsku vrstu. Kad sam ga upitao za poreklo te nezaboravne misli, on mi odgovori da se pominje u članku o Ukbaru dotične *The Anglo-American Cyclopaediae*. U vili (koju smo iznajmili nameštenu) pronašli smo primerak tog dela. Na poslednjim stranicama XLVI toma naišli smo na članak o Upsali; na prvim stranicama sledećeg toma, na članak pod naslovom *Ural-Altai Languages*, ali o Ukbaru nije bilo ni slova. Poprilično zatečen, Bioj je proverio tomove s registrima imena. Njegovi pokušaji sa svim zamislivim načinima pisanja (Ukbar, Ucbar, Ookbar, Oukbahr...) nisu urodili plodom. Pre no što je otišao, dodao je da je reč o oblasti u Iraku ili Maloj Aziji. Priznajem da sam to prihvatio s izvesnom nevericom. Pretpostavio sam da su neposvedočena zemlja i taj nepoznati jeresijarh tek izmišljotina koju je Biojeva skromnost na brzu ruku iznedrila sa ciljem da opravda jednu originalnu misao. Jalova provera u jednom od atlasa Justusa Pertesa samo me je učvrstila u neverici.

Sutradan me je Bioj pozvao iz Buenos Ajresa. Rekao mi je da pred sobom ima članak o Ukbaru iz XXVI toma *Enciklopedije*. Ime jeresijarha se ne pominje, ali je zato njegovo učenje izraženo gotovo istovetnim rečima, iako, možda, književno slabijim. On je po sećanju rekao: *Copulation and mirror are abominable*. Tekst u *Enciklopediji* glasio je: „Za jednog od tih gnostika, vidljivi svemir je opsena ili (tačnije) sofizam. Ogledala i očinstvo su ogavni (*mirrors and fatherhood are hateful*) jer ga umnožavaju i šire.“ Rekoh mu, sasvim u skladu s istinom, da bih voleo

da vidim taj članak. On mi ga je nekoliko dana kasnije i doneo, na moje nemalo iznenađenje, budući da je pedantnim kartografskim indeksima Riterovog *Erdkunde*a ime Ukbar potpuno nepoznato.

Bioj je doneo XXVI tom *Anglo-American Cyclopaediae*, u to se nije moglo sumnjati. Na naslovnoj strani i hrbatu, alfabetska oznaka (Tor-Ups) bila je ista kao na primerku iz vile, ali je, umesto 917, njegov tom imao 921 stranu. Dodatne četiri strane sadržavale su članak o Ukbaru (Uqbar), iako ovaj nije – kako je čitalac već primetio – predviđen alfabetskim redosledom. Kasnije smo ustanovili da drugih razlika između dva toma nema. Oba predstavljaju (kako sam, čini mi se, već napomenuo) preštampano izdanje desete verzije *Encyclopaedia Britannicae*. Bioj je svoj primerak nabavio na jednoj od mnogobrojnih aukcija.

Članak smo pročitali s polovičnom pažnjom. Jedino se odlomak koji je Bioju ostao u sećanju pokazao donekle zanimljivim. Ostali deo teksta izgledao je prilično verodostojno, sasvim u skladu s opštim tonom dela i (razume se) pomalo dosadno. Tokom iščitavanja teksta, otkrili smo pod njegovim preciznim stilom jednu bitnu neodređenost. Naime, od četrnaest imena koja se javljaju u odeljku o geografiji, prepoznali smo samo tri – Horasan, Jermenija, Erzerum – i to dvosmisleno uneta u tekst. Od istorijskih imena, tek jedno, sveštenika Smerdisa samozvanca, navedenog, istini za volju, ponajpre u metaforičnom smislu. Iako je prvi utisak bio da su granice Ukbara u belešci jasno određene, ispostavilo se da su njegovi magloviti reperi upravo reke, krateri i planinski venci te iste oblasti. Pročitali smo, na primer, da nizije

Caj Halduna i delta Aksa utvrđuju južnu granicu, i da na ostrvima te delte žive divlji konji. Sve to na početku strane 918. U odeljku o istoriji (str. 920) saznali smo da su tokom verskih progona u trinaestom veku pravovernici utočište nalazili na ostrvima, gde se i dan-danas mogu videti njihovi obelisci i među iskopinama neretko i njihova kamena ogledala. Odeljak *Jezik i književnost* bio je krajnje štur. Tek jedna posebnost: pominje se da je književnost Ukbara po karakteru bila fantastična i da se njeni spevovi i legende nikad nisu odnosili na stvarnost, već na dve izmišljene oblasti, Mlehna i Tlen... U bibliografiji su nabrojana četiri naslova koja do danas nismo pronašli, iako treći (Sajles Hejzlem, *History of the Land Called Uqbar*, 1874) postoji u katalogima knjižare Bernarda Kvariča.* Prvi, *Lesbare Klein-Asien*, potiče iz 1641. i napisao ga je Johanes Valentinus Andrea. Reč je o važnom podatku: nekoliko godina kasnije naišao sam na to ime sasvim neočekivano, čitajući De Kvinsija (*Writings*, tom trinaesti), i saznao da se odnosilo na jednog nemačkog teologa koji je početkom XVII veka otkrio izmišljenu zajednicu rozenkrojcera – koju će drugi, povedeni njegovom zamišlju, kasnije i osnovati.

Te večeri smo otišli u Narodnu biblioteku. Uzalud smo prelistavali atlase, kataloge, anale geografskih udruženja, memoare putopisaca i istoričara: niko nikada nije bio u Ukbaru. Tog imena nije bilo ni u opštem registru Biojeve enciklopedije. Sutradan je Karlos Mastronardi (koga sam prethodno upoznao sa ovim slučajem) u jednoj knjižari, na uglu koji čine ulice Korijentesi Talkauan, primetio

* Silas Haslam, objavio i *A General History of Labyrinths*.

pozlaćeno-crne hrbate pod nazivom *Anglo-American Cyclopaedia*... Ušao je i pregledao tom XXVI. Naravno, o Ukbaru nije bilo ni pomena.

II

U hotelu u Adrogeu, usred razbokorenih kozinaca i u varljivom dnu ogledala, još uvek opstaje ograničeno i sve bleđe sećanje na Herberta Eša, inženjera na Južnoj železnici. On je za života, poput tolikih Engleza, patio od nestvarnosti; kao počivši, nije čak ni utvara kakva je nekoć bio. Beše visok i natmuren, imao je proređenu, četvrtastu riđu bradu. Mislim da je bio udovac, bez dece. S vremena na vreme odlazio bi u Englesku da obiđe (sudeći po fotografijama koje nam je pokazao) jedan sunčani sat i nekoliko hrastova. Moj otac je s njim razvio (prejaka reč) jedno od onih engleskih prijateljstava koja počinju izostavljanjem svakog poveravanja da bi se nastavila vrlo brzim isključivanjem svakog razgovora. Obično bi razmenjivali knjige i časopise, nadmetali bi se u šahu ne progovarajući ni reči... Pamtim ga u hodniku hotela, obično s matematičkom knjigom u ruci, dok s vremena na vreme posmatra neponovljive boje na nebu. Jednog popodneva pričali smo o duodecimalnom brojčanom sistemu (u kojem se dvanaest piše kao 10). Eš reče kako upravo prebacuje nekakve duodecimalne u seksadecimalne tabele (u kojima se šezdeset piše kao 10). Dodao je da mu je taj posao naručio jedan Norvežanin, u Rio Grande do Sulu. Poznavali smo ga osam godina a nikad nije ni pomenuo da je boravio u toj oblasti... Razgovarali smo o

životu na selu, o *kapangama*,* o brazilskom poreklu reči *gaučo* (koju poneki stariji Urugvajci još uvek izgovaraju s naglaskom na *u*), no uopšte ne pomenusmo – neka mi Bog oprostí – duodecimalne funkcije. Septembra godine 1937 (nismo bili u hotelu), Herbert Eš umro je od pucajnja proširenih vena. Nekoliko dana pre toga, primio je iz Brazila preporučeno jedan pečatirani paket. Bila je to knjiga velikoosminkog formata. Eš ju je ostavio u kafani, gde sam je i pronašao nekoliko meseci kasnije. Kad sam je počeo listati, obuzela me je čudna, lagana vrtoglavica, koju neću opisivati jer ovde nije reč o mojim osećanjima, već o Ukbaru, Tlenu i *Orbis Tertiusu*. U islamu postoji noć nazvana Noć nad noćima, tokom koje se širom otvaraju tajne nebeske dveri, a voda u krčazima postaje još blaža; sve i da su se ta vrata otvorila, ne bih osetio ono što sam osetio tog popodneva. Knjiga je bila napisana na engleskom i imala je 1001 stranicu. Na žutom kožnom hrbatu pročitah sledeće čudne reči, ponovljene na naslovnoj strani: *A First Encyclopaedia of Tlön. Vol. XI. Hlaer to Jangr*. Nikakve naznake o godini ili o mestu objavljivanja nije bilo. Na prvoj stranici i na listu svilenog papira koji je prekrivao jednu od ilustracija u boji naišao sam na utisnut plavi oval s natpisom *Orbis Tertius*. Dve godine pre toga otkrio sam u jednom tomu izvesne piratske enciklopedije kratak opis neke izmišljene zemlje; sada mi je slučaj priuštio nešto još vrednije i još zahtevnije. Sada sam u rukama imao opširan methodski odlomak o sveopštoj istoriji jedne nepoznate planete, s njenim zdanjima i

* Terminom *kapanga* pejorativno se označava nadzornik na plantažama kebrača, vrste tvrdog južnoameričkog drveta. (Prim. prev.)

raspravama, sa strahotama njenih mitologija i žamorom njenih jezika, s njenim carevima i morima, mineralima i pticama i ribama, s njenom algebrom i ognjem, s njenim teološkim i metafizičkim nesuglasticama. I sve to izloženo jasno i povezano, bez vidljivih doktrinarnih namera ili parodijskog tona.

U jedanaestom tomu, o kojem govorim, pominju se prethodni i potonji tomovi. Nestor Ibara, u jednom svom sada već klasičnom članku za *NRF*, opovrgao je postojanje tih pratećih tomova; Esekjel Martines Estrada i Drije la Rošel opovrgli su, može biti pobedonosno, ovu sumnju. Stoji da do današnjeg dana ni najbrižljivija ispitivanja nisu dala nikakve rezultate. Uzalud smo prekopavali po bibliotekama obeju Amerika i Evrope. Sit svih tih dodatnih napora policijskog tipa, Alfonso Rejes predlaže da se svi mi poduhvatimo *ex unigue leonem* sačinjavanja brojnih i podebljih tomova koji nedostaju. Kako on procenjuje, dopola u šali a otpola u zbilji, jedna generacija *tlenista* bila bi dovoljna za ostvarenje tog nauma. Njegova smela računica vodi nas do ključnog problema: ko su, zapravo, izumitelji Tlena? Množina se ovde ne može izbeći, budući da je pretpostavka o jednom jedinom izumitelju – o kakvom beskonačnom Lajbnicu koji bi delao usred tame, skrušeno – jednodušno odbačena. Neki stoje na stanovištu da je taj *brave new world* delo nekakvog tajnog udruženja astronoma, biologa, inženjera, metafizičara, pesnika, hemičara, algebrista, moralista, slikara, geometara... koje sve predvodi kakav mračni genije. Iako mnogi pojedinci vladaju posebnim disciplinama, mnogo se ređe nailazi na sposobnost izmišljanja, pogotovu kad se izmišljanje mora podvrgnuti strogo sistematizovanom

planu. Taj plan toliko je opsežan da doprinos svakog pisca ispada bezmerno mali. U početku se verovalo da je Tlen puki kaos, neodgovorna razuzdanost mašte; sada se zna da je u pitanju čitav kosmos, kojim upravljaju njegovi unutarnji, provizorno formulisani zakoni. Dovoljno će biti da podsetim da se na upravo prividnim protivrečnostima jedanaestog toma temelji dokaz o postojanju ostalih tomova: toliko je u njemu uočeno ustrojstvo jasno. Popularni časopisi pompezno su objavili, što se može razumeti, Tlenovu zoologiju i topografiju; moje je mišljenje da njegovi providni tigrovi i kule od krvi možda ne zaslužuju neprestanu pažnju svih ljudi. Usudiću se, međutim, da zamolim za nekoliko časaka kako bih izložio njegovo poimanje svemira.

Hjum je jednom zasnagda zabeležio da Berklijevi argumenti ne dopuštaju ni najmanji prigovor, ali da zato ne pobuđuju ni najmanje uverenje. Ovakvo razmišljanje potpuno je ispravno ako se primenjuje na Zemlji, i sasvim pogrešno u odnosu na Tlen. Narodima te planete idealizam je prirodan. Njihov jezik i ono što iz njega proističe – vera, književnost, metafizika – pretpostavljaju čist idealizam. Za njih svet nisu predmeti okupljeni u prostoru, već raznorodni niz međusobno nevezanih činova. Svet je uzastopan, odvija se u vremenu, a ne u prostoru. Nema imenica u pretpostavljenom tlenkom *Ursprache*, iz kojeg proističu „sadašnji“ jezici i dijalekti: postoje bezlični glagoli određeni jednosložnim sufiksima (ili prefiksima) s priloškom vrednošću. Na primer: nema odgovarajuće reči za *mesec*, ali zato postoji glagol koji bi kod nas glasio *zamesečiti* ili *mesečiti*. *Izroni mesec nad rekomb* kaže se *hlör u fang axaxaxas mlö*, iliti redom: nagore (*upward*) iza

stalnotekućeg zamesečiti. (Ksul Solar prevodi sažeto: za trajnotokom zameseči. *Upward, behind the onstreaming it mooned*).

Prethodno rečeno odnosi se na jezike južne polulopte. U jezicima severne (o čijem *Ursprache* u jedanaestom tomu ima vrlo malo podataka) osnovna jedinica nije glagol, već jednosložan pridev. Imenica se gradi gomilanjem prideva. Ne kaže se *meseć*, već se kaže *vazdušasto-svetlo na tamno-oblom ili bleđo-narandžastom-nebeskom*, ili se koristi bilo kakav drugi spoj. U odabranom primeru, smesa prideva odgovara stvarnom predmetu, što je puki slučaj. Književnost ove hemisfere (kao i postojeći Majngov svet) obiluje izmišljenim predmetima, koji se javljaju i nestaju u trenu, u zavisnosti od pesničkih potreba. Katkad su određeni čistom istovremenošću. Ima predmeta sastavljenih od dva termina, jednog vizuelnog i drugog auditivnog: boja praskozorja i udaljeni krik ptice. Drugi su sastavljeni od brojnih termina: sunce i voda nasuprot plivačevim plećima, nejasna, treperava ružičasta boja koju vidimo sklopljenih očiju, osećaj prepuštanja toku reke i toku sna. Ti drugostepeni predmeti mogu se kombinovati s drugima; uz izvesna skraćivanja, postupak je praktično beskonačan. Čuvane pesme sastoje se iz jedne jedine ogromne reči. Takva reč obrazuje *poetski predmet* koji je pesnik stvorio. Usled činjenice da niko ne veruje u stvarno postojanje imenica, njihov broj je, paradoksalno, neograničen. Jezici severne hemisfere na Tlenu poseduju sve imenice indoevropskih jezika – i još mnoge druge.

Nije preterano tvrditi da klasična kultura na Tlenu podrazumeva samo jednu disciplinu: psihologiju. Ostale su joj podređene. Već sam rekao da ljudi na ovoj planeti

poimaju svemir kao niz mentalnih procesa, koji se ne odvijaju u prostoru, već uzastopno, u vremenu. Spinoza svom nepresušnom božanstvu pripisuje svojstva trajanja i mišljenja; na Tlenu niko ne bi shvatio da prvo (tipično samo za izvesna stanja) može postojati naporedo s drugim – koje je savršen sinonim za kosmos. Izraženo drugim rečima, na Tlenu je nepojmljivo da ono što je prostorno opstaje u vremenu. Opažanje dima na obzorju, zatim polja u plamenu, i najposle opuška cigarete koji je izazvao požar, oni smatraju primerom logičnog povezivanja ideja.

Ovakav monizam ili potpuni idealizam obesnažuje nauku. Objasniti (ili proceniti) neku činjenicu svodi se na njeno povezivanje s drugom činjenicom; ovakvo ulančavanje se na Tlenu shvata kao stanje koje dolazi nakon subjekta, i koje ne može uticati na niti rasvetliti pređašnje stanje. Mentalno stanje, kakvo god bilo, ne da se svesti na nešto drugo: jednostavno imenovanje – *id est*, svrstavanje – znači isto što i izvitoperavanje. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da na Tlenu nema nauke, pa čak ni promišljanja. Paradoksalna je istina da ih ima u neograničenom broju. Filozofije prolaze isto kao i imenice na severnoj hemisferi. Činjenica da je svako filozofiranje *a priori* jedna dijalektička igra, *Philosophie des Als Ob*,* doprinela je njihovom umnožavanju. Postoji obilje neverovatnih sistema, no ovi imaju prijatan sklop ili gode čulima. Tlenski metafizičari ne tragaju za istinom, pa čak ni za verovatnoćom: ponajviše gledaju kako da iznenade. Smatraju da je metafizika ogranak fantastične književnosti. Znaju da jedan sistem nije ništa drugo do podređivanje svih vidova svemira

* Na nemačkom: „filozofija mogućnosti“, „kao da filozofija“. (Prim. prev.)

bilo kom od njih. Čak i izraz „svi vidovi“ treba odbaciti, budući da pretpostavlja nemoguć zbir sadašnjeg i prošlih trenutaka. Nije opravdana ni množina „prošli trenuci“, jer pretpostavlja jednu drugu nemogućnu operaciju... Jedna od tlenških škola opovrgava čak i vreme: stoji na stanovištu da je sadašnjost neodređena i da je prošlost stvarna jedino kao sećanje u sadašnjem trenutku.* Druga škola tvrdi da je *vreme u celosti* već proteklo i da je naš život jedva sećanje ili sumračni odblesak, bez sumnje izvitoperen i osakaćen, jednog bespovratnog procesa. Sledeća pak da je istorija svemira – a u njoj i naši životi i najsitniji detalji u našim životima – tek jedno pisanije kojeg se neki drugorazredni bog poduhvatio da bi se razumeo s đavolom. Po jednoj drugoj školi, da se svemir može uporediti s onim tajnim pismima u kojima bi svi simboli imali isti značaj i da je jedino istinito ono što se zbiva svake tristote noći. Naredna, da smo, dok ovde spavamo, budni na nekom drugom mestu i da stoga svakog pojedinca čine zapravo dva čoveka.

Među učenjima na Tlenu, nijedno nije izazvalo toliku sablazan koliko materijalizam. Neki su ga mislioci formulisali sa žarom, a nauštrb jasnoće, kao da je u pitanju kakav paradoks. U nameri da olakša razumevanje ove nepojmljive postavke, jedan jeresijarh iz jedanaestog veka** osmislio je sofizam o devet bakrenih novčića, koji su po skandaloznom čuvenju na Tlenu ravni elejskim aporijama. Postoji

* Russell (*The Analysis of Mind*, 1921, str. 159) pretpostavlja da je planeta stvorena pre samo nekoliko minuta, i da je naseljena čovečanstvom koje se „seća“ prividne prošlosti.

** U skladu sa duodecimalnim sistemom, vek označava period od sto četrdeset i četiri godine.

više verzija ovog „tobožnjeg rasuđivanja“, i u svakoj od njih broj novčića i broj puta kada su bili pronađeni biva različit; evo najčešće verzije:

U utorak, X prolazi pustim drumom i izgubi devet bakrenih novčića. U četvrtak, Y nađe na drumu četiri novčića, donekle zarđala od kiše koja je pala u sredu. U petak, Z na drumu otkriva tri novčića. U petak ujutru, X nalazi dva novčića u hodniku svoje kuće. Namera jeresijarha bila je da ovom pričom navede na zaključak da su devet novčića stvarni – id est neprekidno postojeći. Apsurdno je (tvrdio je) zamisliti da četiri novčića nisu postojala između utorka i četvrtka, tri između utorka i petka posle podne, dva između utorka i petka ujutru. Logično je stanovište da su postojali – makar tajno, na način nedostupan ljudskom poimanju – u svim trenucima ova tri međuvremena.

Jezik Tlena opirao se izlaganju ovakvog paradoksa; većina ga nije razumela. Zaštitnici zdravog razuma u početku su se ograničili na to da ospore verodostojnost priče. Naglašavali su da je reč o jezičkoj podvali, zasnovanoj na bezočnoj upotrebi dva neologizma, nepotvrđena upotrebom i strana svakom iole ozbiljnom rasuđivanju: u pitanju su glagoli *pronaći* i *izgubiti*, koji navode na pogrešan zaključak jer pretpostavljaju istovetnost prvobitnih i potonjih devet novčića. Podsećali su da svaka imenica (čovek, novčić, četvrtak, sreda, kiša) ima tek metaforičnu vrednost. Razotkrili su perfidnu okolnost: *donekle zarđali od kiše u sredu* upravo je ono što treba dokazati, tj. postojanje četiri novčića između četvrtka i utorka. Objasnili su da *jednakost* nije isto što i *istovetnost* i formulisali

svojevrnsni *reductio ad absurdum*, to jest uzeli su kao pretpostavku da devet ljudi u devet uzastopnih noći trpi jak bol. Zar ne bi bilo smešno – pitali su – ako bismo tvrdili da je reč o istom bolu?*

Govorili su da se jeresijarh poveo jedino bogohulnom namerom da božansku kategoriju *bića* pripiše prostim novčicima i da je množinu čas poricao, čas priznavao. Služili su se sledećim argumentom: ukoliko jednakost podrazumeva i istovetnost, onda bi se moralo prihvatiti i da su devet novčića jedan jedini.

Neverovatno, ali nije se sve završilo na ovim pobijanjima. Sto godina nakon prvobitnog izlaganja problema, jedan drugi mislilac, jednako blistav kao i jeresijarh, no zadojen pravovernom tradicijom, formulisao je vrlo smel u ali uspešnu pretpostavku: ako postoji samo jedan subjekat, onda je taj nedeljivi subjekat u svakom biću u svemiru ponaosob, a ta bića su božanski organi i obličja. X je Y i Z. Z otkriva tri novčića zato što se seća da ih je X izgubio; X nailazi u hodniku na dva novčića zato što se setio da su ostali već pronađeni... Iz jedanaestog toma može se zaključiti da su tri ključna razloga presudno uticala na potpunu prevagu ovakvog idealističkog panteizma. Prvi je odbacivanje solipsizma; drugi, mogućnost da se sačuva psihološka osnova nauka; treći, mogućnost da se ne okrnji štovanje bogova. Šopenhauer (strastveni i oštromni Šopenhauer) izlaže veoma slično učenje u prvom tomu *Parerga und Paralipomena*.

* Jedna od tlenskih crkava i dan-danas platonski tvrdi da izvestan bol, izvesna zelenkasta nijansa žute boje, izvesna temperatura ili zvuk predstavljaju jedinu stvarnost. Svi su ljudi, u vrtoglavom trenutku snošaja, jedan te isti čovek. Svi ljudi koji ponove jedan Šekspirov redak *jesu* Vilijam Šekspir.

Tlenska geometrija sastoji se iz dveju donekle različitih disciplina, vizuelne i taktilne. Ova druga podudara se sa našom i podređena je prvoj. Osnova vizuelne geometrije jeste površ, a ne tačka. Ova geometrija ne poznaje paralelne linije i tvrdi da čovek koji se kreće menja oblike koji ga okružuju. Temelj njihove aritmetike je pojam neograničenih brojeva. Naglašava se značaj pojmova *veće* i *manje*, koje naši matematičari predstavljaju simbolima $>$ i $<$. Na Tlenu se tvrdi da operacija brojanja menja kvantitete i pretvara ih iz neograničenih u ograničene. To što različite osobe koje broje istu količinu dobijaju isti rezultat, za psihologe je primer asocijacije ideja ili dobre uvežbanosti pamćenja. Poznato nam je već da je na Tlenu subjekat spoznaje jedan i večit.

Književnim uzusima takođe preovladava ideja o jedinstvenom subjektu. Knjige se potpisuju veoma retko. Ne postoji pojam plagijata: ustanovljeno je da su sva dela tvorina jednog istog pisca, koji je i vanvremen i bezimen. Kritika ima običaj da izmisli pisce: izabere dva različita dela – recimo *Tao Te Ćing* i *Hiljadu i jednu noć* – pripiše ih istom piscu i onda se pošteno namuči da odredi psihologiju tog zanimljivog *homme de lettres*.

Knjige se takođe razlikuju među sobom. One izmišljene imaju uvek istu sadržinu, uza sve zamislive promene. Filozofske pak sadrže bez razlike tezu i protivtezu, stroge razloge i protivrazloge kakvog učenja. Knjiga koja u sebi ne sadrži svoju protivknjigu smatra se nedovršenom.

Toliki vekovi idealizma morali su ostaviti traga na stvarnosti. U najstarijim oblastima Tlena nije retkost da se izgubljeni predmeti udvajaju. Dve osobe traže jednu olovku; prva je pronađe i ništa ne govori; druga naiđe na

drugu, ništa manje stvarnu olovku, no približniju njenim očekivanjima. Ovi drugostepeni predmeti nazivaju se *hreni*, i ponešto su duži i nezgrapniji. Sve donedavno *hreni* su bili slučajni izdanci rasejanosti i zaboravnosti. Gotovo je neverovatno da njihovo smišljeno stvaranje traje jedva stotinak godina, no tako stoji u jedanaestom tomu. Prvi su se pokušaji pokazali jalovima. Međutim, *modus operandi* vredan je pomena. Upravnik nekog od državnih zatvora saopštio je zatvorenicima da se u presahlom koritu jedne reke nalaze izvesne grobnice i obećao slobodu svakom ko mu donese kakvo važno otkriće. Tokom meseci koji su prethodili iskopavanju, zatvorenicima su pokazivani fotografski snimci onoga na šta će naići. Ovaj prvi pokušaj dokazao je da nada i gramzivost mogu samo da smetaju; nakon jednonedeljnog rada lopatom i budakom iskopan je samo jedan *hren*; nekakav zarđali točak iz vremena potonjeg u odnosu na eksperiment. Ovaj je pritom držan u tajnosti i kasnije je ponovljen u četiri različite gimnazije. U tri je neuspeh bio gotovo potpun; u četvrtoj (čiji je direktor nepredviđeno umro tokom prvih iskopavanja) učenici su otkopali – ili proizveli – zlatnu masku, arhaični mač, dve-tri glinene amfore i zelenkasti, unakaženi trup nekog kralja s urezanom porukom na prsima, koja još uvek nije odgonetnuta. Na ovaj način otkriveno je da su svedoci upoznati s eksperimentalnom prirodom traganja zapravo neprikladni... Masovna istraživanja proizvode protivrečne predmete; stoga se danas prednost daje individualnim i gotovo improvizovanim radovima. Metodična izrada *hrena* (piše u jedanaestom tomu) bila je arheolozima izvanredno korisna. Omogućila je da se ispita, pa čak i izmeni prošlost, koja je danas isto tako

savitljiva i prilagodljiva kao i budućnost. Jedna zanimljivost: drugostepeni i trećestepeni *hreni* – *hreni* izvedeni iz drugog *hrena*, *hreni* izvedeni iz *hrenovog hrena* – preuveličavaju odstupanja onog početnog; petostepeni su gotovo jednoobrazni; devetostepeni se ne daju razaznati od drugostepenih; u jedanaestostepenim postoji čistota linija kakvu nemaju ni originali. Proces je periodičan: dvanaestostepeni *hren* već počinje da propada. Čudniji i prečišćeniji od bilo kakvog *hrena* ponekad je *ur*, tj. stvar nastala sugestijom, predmet proizveden nadanjem. Velika zlatna maska, koju sam spomenuo, predstavlja odličan primer za to.

Stvari se na Tlenu udvostručuju; isto tako, sklone su iščezavanju i gubljenju pojedinosti koje padnu u zaborav. Klasičan je primer praga koji je opstajao dok ga je obijao neki prosjak, da bi po njegovoj smrti netragom nestao. S vremena na vreme bi nekoliko ptica, ili konj, spasli ruševine nekavog amfiteatra.

Salto Oriental, 1940.

Post scriptum iz 1947. godine. Prethodni članak preneo sam u obliku u kom se pojavio u *Antologiji fantastične književnosti 1940*, bez ikakvih izostavljanja, ako ne računamo nekoliko metafora i svojevrсни podsmešljivi sažetak koji bi se sada pokazao beznačajnim. Toliko se stvari u međuvremenu dogodilo... Ovde ću ih samo ovlaš pomenuti.

Marta godine 1941, u jednoj Hintonovoj knjizi koja je pripadala Herbertu Ešu, otkriveno je pismo ispisano

rukom Gunara Erfjorda. Na koverti je bio žig iz Oura Preta; pismo je u potpunosti rasvetljavalo tlensku zagonetku. Njegova sadržina potkrepljuje pretpostavke Martinesa Estrade. Ova sjajna priča počinje prvih godina XVII veka, jedne noći u Lucernu ili Londonu. Dobrovoljno tajno društvo (čiji su članovi bili Dalgarno i nešto kasnije Džordž Berkli) osnovano je s ciljem da izmisli jednu zemlju. Isprva neodređen, program su činili „hermetična proučavanja“, filantropija i kabala. Iz tog prvog perioda datira neobična knjiga pomenutog Andree. Nakon više godina kriomičnog sastajanja i preuranjenih sinteza, postalo je jasno da jedno pokolenje nije dovoljno da bi se osmislila čitava jedna zemlja. Odlučeno je da svaki učitelj izabere sebi jednog učenika koji će nastaviti započeti posao. Ovakav nasledni redosled odneo je prevagu; nakon praznine od dva veka, progonjeno bratstvo vaskrsava u Americi. Negde 1824, u Memfisu (Tenesi), jedan od članova razgovara sa milionerom asketom Ezrom Baklijem. Ovaj ga pomalo prezrivo pušta da govori – i podsmehuje se skromnosti projekta. Kaže mu da je u Americi besmisleno izmišljati zemlju i predlaže mu da se izmisli čitava planeta. Ovoj džinovskoj ideji dodaje drugu, koja je plod njegovog nihilizma:* ogromni poduhvat treba da ostane obavijen ćutanjem. Tada je u opticaju bila *Encyclopaedia Britannica* u dvadeset tomova; Bakli predlaže da se izradi celokupna enciklopedija izmišljene planete. Ostaviće im svoje zlatom bogate planinske masive, plovne reke, pašnjake s bikovima i bizonima, crnce, lupanare i dolare, ali pod jednim uslovom: „Delo ne sme biti rezultat nagodbe

* Bakli je bio slobodouman, fatalista i pobornik robovlasništva.

s prevarantom Isusom Hristom.“ Bakli ne veruje u Boga, ali želi da dokaže nepostojećem Bogu da su i smrtnici kadri da stvore svet. Baklija su otrovali u Baton Ružu 1928; godine 1914. društvo svojim saradnicima, kojih je tada trista na broju, šalje poslednji tom Prve tlenke enciklopedije. Izdanje je tajno: četrdeset tomova iz kojih se sastoji (najopsežniji poduhvat u koji se ljudski rod upustio) poslužiće kao osnova za još jedno, iscrpnije, napisano ne više na engleskom, već na jednom od jezika sa Tlena. Ovaj pregled izmišljenog sveta privremeno je nazvan *Orbis Tertius*, a jedan od njegovih skromnih stvaralaca bio je Herbert Eš, ali ne znam da li kao zastupnik Gunara Erfjorda ili kao član društva. Činjenica da mu je poslat primerak jedanaestog toma kao da govori u prilog ovom drugom. Ali šta je s ostalima? Negde 1942. stadoše da se ređaju važni događaji. Neobično živo sećam se jednog od prvih, i čini mi se da sam osetio delić njegove predskazateljske prirode. Događaj se zbilo u jednom stanu u Ulici Laprida, ispred svetlog i visokog balkona koji gleda na zapad. Princeza Fosinji Lisenž beše primila iz Poatjea svoje srebrno posuđe. Sa širokog dna velikog sanduka ispečatiranog međunarodnim žigovima izranjali su krhki nepokretni predmeti: srebro iz Utrehta i Pariza s grubom heraldičkom faunom, jedan samovar. Među njima – uz uočljiv, tanan drhtaj usnule ptice – zagonetno je kuckala jedna busola. Princeza u prvi mah nije prepoznala šta je u pitanju. Plava igla stremila je magnetnom severu; metalna kutija bila je jajastog oblika; slova na ispupčenju odgovarala su jednom od tlenkih pisama. Beše to prvi upad fantastičnog u stvarni svet. Igrom slučaja, i tu je već đavo odneo šalu, i sâm sam bio svedokom drugog upada. Do

ovoga je došlo nekoliko meseci kasnije, u bakalnici jednog Brazilca, u Kučilja Negri. Amorim i ja vraćali smo se sa Santa Ane. Nabujala reka Takuarembu primorala nas je da osetimo (i otrpimo) njegovo neuglađeno gostoljublje. Bakalin nam je namestio neke škripave poljske krevete u jednoj velikoj prostoriji zakrčenoj buradima i kožama. Legosmo, ali do svitanja nismo ni oka sklopili zbog jednog podnapitog a nevidljivog suseda, koji je čas nerazgovetno psovao, čas pevušio *milonge* – tačnije, jednu te istu *milongu*. Razume se, ovu upornu dernjavu pripisali smo gazdinoj žeženoj rakiji... U zoru smo tog čoveka zatekli mrtvog u hodniku. Njegov hrapav glas nas je obmanuo: u pitanju beše mladić. U bunilu, iz pojasa su mu ispali nekoliko novčića i jedna sjajna metalna kupa, prečnika kocke za igranje. Jedan dečak je uzalud pokušavao da je pokupi s poda. Neki muškarac uspeo je na jedvite jade da je podigne. Ja sam je držao na dlanu nekoliko minuta: sećam se da je bila nepodnošljivo teška i da je utisak pritiskanja ostao i nakon što sam je spustio. Sećam se i jasnog kruga koji mi je utisnula na koži. Izvesnost da postoji jedan mali a u isti mah preteški predmet ostavljala je neprijatan utisak odvratnosti i straha. Jedan seljak predloži da je bace u plahovitu reku. Amorim ju je kupio za nekoliko pezosa. O umrlom niko ništa nije znao, osim „da je došao sa granice“. Ove male i veoma teške kupe (načinjene od metala koji nije s ovoga sveta) u nekim oblastima Tlena predstavljaju božanstvo.

Ovde završavam lični deo svoje priče. Ostalo pripada pamćenju (ako ne nadanju ili strepnji) svih mojih čitalaca. Neka mi bude dopušteno da podsetim ili samo uzgred, u nekoliko reči, pomenem sledeće činjenice koje će sveopšte

konkavno pamćenje obogatiti ili proširiti. Negde 1944. godine, jedan istraživač u dnevnom listu *The American* (iz Nešvila, Tenesi) iskopao je u jednoj memfiskoj biblioteci četrdeset tomova Prve tlenke enciklopedije. Do dana današnjeg raspravlja se o tome da li je ovo otkriće bilo slučajno ili su na njega pristali najodgovorniji članovi još uvek maglovitog *Orbis Tertiusa*. Pre će biti ovo drugo. Nekoliko neverovatnih odlika jedanaestog toma (umnožavanje *hrena*, na primer) bilo je odstranjeno ili ublaženo u primerku iz Memfisa; razumno je pretpostaviti da se ove ispravke povinuju planu po kojem predstavljeni svet neće biti u preteranom raskoraku sa stvarnim svetom. Rasejavanje predmeta sa Tlena po različitim zemljama samo bi upotpunilo taj plan... * Sve u svemu, međunarodna štampa je „otkriće“ razglasila na sva zvona... Udžbenici, antologije, sažeci, književne verzije, ovlašćena i piratska doštampavanja Najvećeg dela čovečanstva preplavila su i još uvek preplavljuju zemlju. I gotovo istog časa stvarnost je ustuknula na više mesta. Ako ćemo pravo, ona je to jedva dočekala. Do pre deset godina dovoljna je bila obična simetrija s prividom reda – dijalektički materijalizam, antisemitizam, nacizam – pa da čovečanstvo ostane bez daha. Kako onda doleteti Tlenu, toj podrobnoj i opsežnoj očevidnosti o postojanju jedne uređene planete? Nikakve vajde od argumenta uzvraćanja da je stvarnost isto tako uređena. Može biti da jeste, ali shodno božjim zakonima, prevodim: ne-ljudskim zakonima – koje nikada ne razumemo u potpunosti. Neka bude da je Tlen lavirint, ali to je lavirint koji su osmislili ljudi, s namerom da ga ljudi i odgonetnu.

* Naravno, problem *materije* izvesnih predmeta i dalje ostaje.

Pri dodiru sa Tlenom i njegovim običajima ovaj svet se raspao. Omađijano njegovom doslednošću, čovečanstvo stalno iznova zaboravlja da je u pitanju doslednost šahista, a ne anđela. U škole se već uvukao (pretpostavljeni) „prvobitni jezik“ na Tlenu; proučavanje njegove skladne istorije (pune dirljivih epizoda) već je izbrisalo istoriju kojoj su mene učili kad sam bio mlad; u sećanjima je jedna izmišljena prošlost već zauzela mesto one druge, o kojoj ništa pouzdano ne znamo – čak ni da je lažna. Numizmatika, farmakologija i arheologija pretrpele su korenite promene. Pretpostavljam da biologiju i matematiku takođe čeka ista sudbina... Rasuta dinastija usamljenika izmenila je Zemljin šar. Njihov se posao nastavlja. Ukoliko naša predviđanja ne varaju, kroz sto godina neko će otkriti sto tomova Druge tlenske enciklopedije.

Tada će s ove planete nestati engleski i francuski, čak i španski. Svet će postati Tlen. Ja se na to ne obazirem, provodim dokone dane u hotelu u Androgeu doterujući jedan sumnjivi kevedovski prevod (koji ne nameravam da objavim) Braunove *Urn Burial*.